

ПАМЕТТА ЗА ЦАР САМУИЛ В БЪЛГАРСКАТА И ЧУЖДЕСТРАННАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА

Елена Янакиева, Юлия Карадочка

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме. Статията цели да представи най-важните произведения в българската, европейската и славянската литература, представящи цар Самуил и неговите наследници. Темите и мотивите за техния живот са пресъздадени в множество творби, (поезия, проза и драматургия), като някои от тях са част от европейското литературно наследство. Паралелно с научните исторически и филологически изследвания, художествената литература, спомената по-горе, подчертава българския произход на цар Самуил.

Keywords: cultural imagology, Samuel, Bulgarian literature, European and Slavonic literature

Тази година се отбелязват 1000 години от смъртта на българския цар Самуил. Личността и действията му, отразени в различни по произход документални източници, са обект на редица исторически, филологически и други проучвания на български и чужди изследователи. Те са обект и на художествена реконструкция в творбите на български и чужди писатели.

В нашата литература са създадени значителен брой белетристични и поетически произведения за този български цар. Обеднява ги идеята за величието на действията му, винаги насочени към отстояване на българската независимост, но и за вината, тъгата и скръбта, довели до трагичната му гибел.

Най-ранните прозаични творби от български автори за цар Самуил са публикувани в края на XIX в. Това са „Самуил“. Исторически разказ по въстанието на 1876 година“ от Хр.Ф. Попов (София, 1887) и „Цар Самуил“, включен в съставения от Д. Ганчев сборник „Разкази из българ-

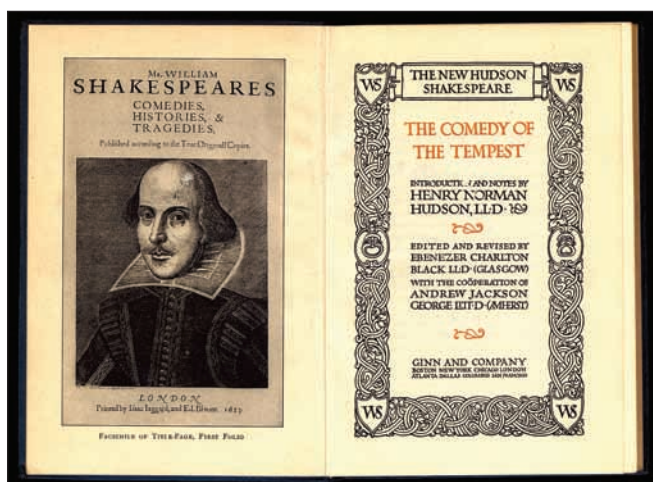
ската история“ (Пловдив, 1894).

През първата половина на XX век особен разцвет получава историческата художествена литература. Много издателства започват публикуването на **библиотечни поредици**, в които включват „четива“ за български исторически личности. Основани са поредиците „Художествени

исторически четива“, „Древна България“, „Нашата родина и минало“, „Из нашето минало“, „Наши герои“, „Български исторически романи“ и др. Появата им не е случайна – след преживените национални катастрофи у българите доминира песимизмът, националният нихилизъм, отчаянието. „Историческите“ библиотечни поредици трябва да вдъхнат вяра и упование, да покажат, че славното ни минало е залог за светло бъдеще, да възпитат у младите чувство на национална гордост и патриотизъм. Именно затова те получават силна държавна подкрепа. Личността на цар Самуил е обект на художествена реконструкция в много от историческите „четива“ в тези поредици.

Най-значима е **Художествена библиотека „Древна България“**. Тя е забележително явление в новата история на българската книжнина. Просъществува почти две десетилетия – между 1926 и 1943 г., и включва близо триста книги, издавани на всеки две седмици. През периода 1926 – 1936 г. е одобрена и препоръчана от редица министерства – на народното просвещение, войната, търговията, промишлеността и труда, на вътрешните работи, както и от Светия синод. Към всяка книга има мото – крилатите думи на Отец Паисий „О, неразумне и юроде! Поради што ся срамиш да се наречеш болгарин и не четеш по свой език и не думаш? Или не са имали болгари царство и господарство?“. Целта на библиотеката според създателите ѝ е „популяризиране на родната история, пресъздаването ѝ чрез историческия разказ, възпитание чрез нея на младото поколение, опознаване на миналото на народа ни. Библиотеката е отлично помагало на учителите по история и български език“.

Създател и редактор (а също и на библиотека „Исторически романи“) е Петър Карапетров. Днес дейността му е слабо известна, макар че е бил редактор в книгоиздателство „Перун“, основател и редактор на списанията „Кинозвезда“ и „Киновестник“ – първите с тази тематика у нас, на сп. „Нов свят“ и

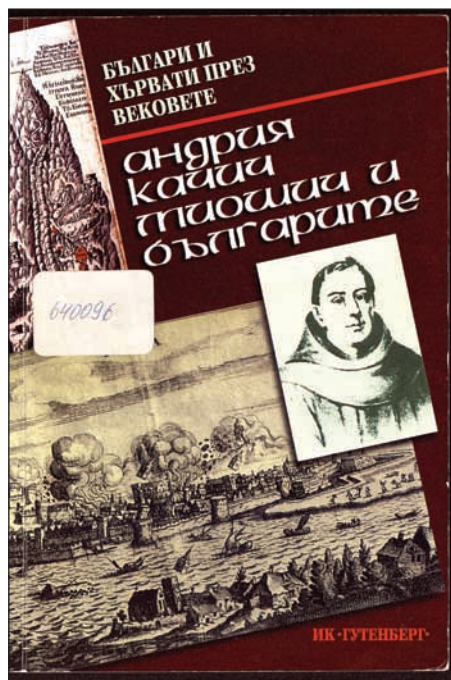

„Български печат“, директор на Държавната печатница, преводач в Българска кинематография. Написал е 25 романа и много исторически повести и разкази. Автори в „Древна България“ са известни български писатели, а книгите са илюстрирани от Илия Петров, Никола Кожухаров, Вера Лукова, Димитър Гюдженков. След Девети септември голяма част от произведенията са отречени по идеологически причини. Делото на П. Карапетров и на създадените от него поредици е зачеркнато. По-късно на сътрудниците на „Древна България“ е предложено да преработят творбите си, за да бъдат реабилитирани. Някои от тях го правят, като преработките са преиздадени от Издателството на БЗНС. Петър Карапетров не се съгласява и творбите му задълго изчезват от библиотечните каталози.

Библиотека „Древна България“ издава немалък брой книги, посветени на цар Самуил. Това са: легендата „Дъщерята на Самуила“ от Боян Дановски; „Дъщерите на цар Самуил“ от Фани Попова-Мутафова, с включени исторически бележки за разказа „Косара“; „Възцаряването на Самуил“ от Александър Гиргинов; „Самуил към Солун“ от Васил Каратеодоров и с илюстрации от Наум Х. Младенов. Към книгата има интересни „исторически бележки“, в които се отбелязва, че походът на Самуил към Солун през 996 г. досега не е пресъздаван в нашата художествена литература, а древните хронисти не дават богат фактически материал. Авторът отбелязва, че се базира на проучванията

на Васил Златарски, направени въз основа на хрониките на Яхия Антиохийски и Йоан Скилица. Издадени са още „Братоубийството при Разметаница“ от Борис Светлинов, „Самуиловото наследство“ от Георги Томалевски, „Владимир и Косара“ и „Битката при река Сперхей“ от Цветан Минков. Самият Петър Карапетров е автор на разказа „Смъртта на Беласица“ – това е и първата книга от поредицата, изд. 1926 г., а също на „Въстанието на кмет Никола и синовете му“ и „Смъртта на цар Самуил“.

Книгоиздателство и печатница „Древна България“ издава и поредицата „Педагогическа историческа библиотека“. Издателството отбелязва, че „всяка книжка от тази библиотека е от 32 страници и съдържа учебния материал според програмата – разказване по хронологически ред на историческите събития от родната история, художест-

вени разкази от същата история, написани от най-добрите ни писатели, както и точни указания за научни и художествени трудове“. Първата книга от новата поредица е „Наследниците на цар Самуила“, под ред. на Петър Карапетров, където е поместена и част от неговата повест „Войводата Ивац“.

В началото на 1990-те години поредицата е възстановена под името **Подбрани книги от библиотека „Древна България“** (подбор и редакция Борислав Геронтиев, издава „Тя, То, Той“). Целта е да се подберат най-хубавите произведения и част от тях да бъдат преиздадени. Началото е поставено с „Първият годеж на Самуил“ от Константин Петканов. **В библиотека „Български царе“.** **Животописни разкази.** Книгите се издават от „Ново

училище“ и са посветени на царете от Първото и Второто българско царство. Всяка книжка е по 32 страници. На Самуил е посветена книгата на Теодосий Анастасов „Цар Самуил“, а илюстрациите в нея са от Васил Анастасов. **Детска библиотека „Нашата родина и минало“** е поредица на издателство „Хемус“. В периода 1926 – 1929 г. са издадени над 30 илюстрирани брошури с географско и историческо съдържание за ученици от основните училища, одобрени и препоръчани от Министерството на народното просвещение. Всички те са илюстрирани, с пояснителни бележки под линия. Автор на много от „четивата“ за български царе – Крум, Борис, Симеон, Петър, Калоян, Иван Александър и др., е Хр. Н. Златинчев.

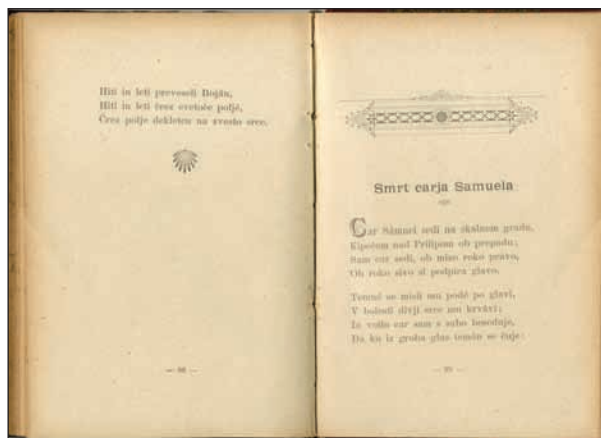
През 1926 г. той пише „Самуил“, а в същата книжка издателството включва „Сянката на Самуила“ – част от поемата „В царството на самодивите“ на Иван Вазов.

Не само съдбата на цар Самуил, а и тази на неговите наследници, белязана от величие и едновременно с това наситена с дълбок трагизъм, вълнува векове наред автори извън пределите на България. Разказа за Самуиловото време откриваме претворен в образци на западноевропейските и славянските literatury.

Много от изследователите на творчеството на Шекспир търсят първоизточниците на сюжетите в неговите драми, но загадка за тях остава този на пиесата „Буря“. Английски и немски шекспироведи предлагат различни гледни точки към проблема. Първите търсят този източник в средновековните романски literatury или в съвременни на Шекспир исторически събития, докато другите подчертават голямата близост между „Буря“ и пиеса на немския

драматург Якоб Айрер (1543 – 1605).

Един по-различен и оригинален поглед откриваме в статията на белгийския византолог Анри Грегоар „Българският произход на „Буря“ от Шекспир“ (1934). Ученият анализира няколко литературни творби от XVI век, проследява сюжетната линия на драмите „Хубавата Сидея“ от Якоб Айрер и на „Зимни нощи“ от Антонио

д'Еслава (1570 – неизв.) и намира много сходства в сюжета и героите на тези драматургични произведения и Шекспировата „Буря“. В художествената метаморфоза на текстовете Грегоар открива реални исторически събития и личности, които го връщат назад във времето, към българо-византийските отношения през X – XI век. Той подкрепя своите разсъждения и с историческите сведения, почерпени от византийски и латински извори, както и от Дуклянската хроника. Най-вероятно, заключава Анри Грегоар, общият източник при Айрер, Еслава и Шекспир е „исторически българо-византийско-сръбски роман, чиито персонажи са Самуил, Косара и Владимир“.

Разказът за живота и смъртта на крал Владимир – владетел на Дукля по времето на цар Самуил, заема значително място в Хрониката на поп Дуклянин (XII век). В него е запечатана и легендарната история за любовта на Самуиловата дъщеря Косара, която моли баща си за милост към пленения от него дуклянски княз и накрая получава благословията на Самуил да се омъжи за Владимир.

Съхранена в Дуклянската летопис, романтичната история за любовта на Владимир и Косара продължава да вълнува и вдъхновява много други автори през следващите столетия. Едни от най-интересните творби се раждат в епохата на славянските национални възраждания (втората половина на XVIII и първата половина на XIX век), когато редица творци ратуват за идеята за южнославянско единение и взаимност и превъплъщават в литературни творби отминали събития от славната българска история. Ярък пример е поетичната история „Разговор угодни народа словинскога“ („Приятен разговор за славянския народ“), написана през 1756 г. от видния хърватски народен поет Андрия Качич Миошич (1702 – 1760). Във фолклорно-поетическата версия на две от песните са вплетени и исторически събития от времето на цар Самуил.

В „Писма од краља Владимира“ Андрия Качич възпява, в стила на народно-песенната традиция, любовта на Владимир и Косара:

„Горко цвили сужан Владимире
у тамници краља булгарскога,
горко цвили, дана проклињаше
у којој се на свит родио
Цвили јадан, да не чује нико,
ал то чује Косара дивојка,
липа ћерка краља булгарскога
која бише рода словинскога.”

В историко-трагическата поема „*Писма од Василија цесара*“ Андрия Качич пресъздава поражението на българската войска и смъртта на цар Самуил:

Кад је чуо краљу Самуеле,
да су њима очи повађене,
од жалости црној земке паде,
к земли паде, богу душу даје.

Разгромът на българската армия в планината Беласица на 29 јули 1014 и нечовешката мџт на император Василий към Самуиловите војни намират место и в творчеството на младия словенски поет Йосип Палиаруци-Крилан (1859 – 1885), којто посвещава много от своите „Идилични стихове“ (1895) на българската историја. Неговата балада „*Смъртта на цар Самуил*“ вдъхновява и видниј словенски композитор Емил Адамич (1877 – 1936), којто създава по текста една от нај-хубавите свои хорови творби.

Трагичниј образ на българскиј цар Самуил и романтичната любов на неговата дъщерја Косара с княз Владимир са повлияли много силно и други творци и са запечатани в произведения с различни жанрове. Откриваме ги в драмата „*Самуил цар български*“ на Иван Киселяк (1820 – 1896) и в либретото на Петър Прерадович (1818 – 1872) „*Владимир и Косара*“.

Не само в хрватската, но и в србската литература от XIX и началото на XX век, темата за любовта на Владимир и Косара присъства осезателно. През 1929 г. е отпечатана мелодрамата „*Владимир и Косара*“ на србскиј драматург Лазар Лазаревич (1803 – 1846). В епилога на пиесата цар Самуил дарява Драч на Владимир и поставил рџце върху главите на двамата млади, с поглед, отпращен към небето, ги благославя: „*Прими висини самосаздатељу, молитву разжаљеног мог срца, благослови њи и чеда њина, да и ја шњима срећан будем*“.

Теми за своите произведения черпи от средновековната българска историја и друг србски книжовник – Йован Стерија Попович, определен како основоположник на србската драма. През 1842 г. тој написва пиесата „*Владислав*“, в която пресъздава разразилите се междубобици след смъртта на цар Самуил, убийството на Гаврил-Радомир от Владислав. В сюжета Йован Попович вплита и историческата легенда за Владимир и Косара.

Една от нај-хубавите притчи в србската литература, възпяла любовта на Владимир и Косара, е „*Владимир Дукљанин*“. Тя е вклучена в циклота роман-

тични разкази „Из старите книги“ (1903) на сръбския писател Стеван Сремац (1855 – 1906). Ето как авторът описва сватбата в царския двор в Преспа: „У двору Самуилову и у цијелој Преспи настаде весеље велико, када Патријарх Охридски благослови Владимира и Косару, децу Петрислављеву. И сада се разлијежу пјесме и звуци свирала, и хора јуначка, по одајама, двориштима и трговима славнога града...“.

Този кратък обзор на творби от българската и чуждестранната литература доказва, че личността на цар Самуил е привличала редица автори от различни времена и епохи. Наред с многобройните научни изследвания, доказващи неговия български произход и българския характер на държавата му, посочените художествени творби го нареждат в пантеона на великите личности не само в нашата, но и в световната история и литература.

THE MEMORY OF TSAR SAMUEL IN BULGARIAN AND FOREIGN FICTION

Abstract. This article aims at reviewing the most important works in Bulgarian, European and Slavonic literature which represent Tsar Samuil and his successors. Themes and motifs from their lives were recreated in numerous pieces of poetry, prose and drama, some of which belong to the European literary heritage. Parallely with the academic historical and philological studies, the above mentioned fiction writings highlight the Bulgarian origin of Tsar Samuel and his state.

¹⁾ **Dr. Elena Yanakieva, Assoc. Prof.**

²⁾ **Mrs. Julia Karadatchka-Simeonova**
National Library of Republic of Bulgaria
Sofia, Bulgaria

E-mail: ¹⁾ e.yanakieva@nationallibrary.bg

²⁾ j.karadatchka-simeonova@nationallibrary.bg